

Ella Kukkola

EPÄJUMALAT MONET TÄSSÄ

Suomen mytologiset hahmot Mauri Kunnaksen lastenkirjoissa

EPÄJUMALAT MONET TÄSSÄ

Suomen mytologiset hahmot Mauri Kunnaksen lastenkirjoissa

Ella Kukkola
Opinnäytetyö
Kevät 2016
Viestinnän tutkinto-ohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Viestinnän tutkinto-ohjelma, Kuvallinen viestintä

Tekijä(t): Ella Kukkola

Opinnäytetyön nimi: Epäjumalat monet tässä – Suomen mytologiset hahmot Mauri Kunnaksen lastenkirjoissa

Työn ohjaaja: Tuukka Uusitalo

Työn valmistumislukukausi- ja vuosi: kevät 2016

Sivumäärä: 33

Tutkielmani aiheena on selvittää, miten suomalaisen muinaisuskon myyttiset olennot esiintyvät Mauri Kunnaksen lastenkirjoissa. Lähdin pohtimaan tätä aihetta ihmisiä viime aikoina puhuttaneen kulttuurien törmäyksen innostamana, tavoitteenani tutustua lähemmin suomalaiseen muinaisuskoon ja kulttuuriperintöömme. Toivon myös voivani matkan varrella innostaa myös muita tekijöitä ja tutkijoita aiheen pariin. Produktionani tein lastenkirjan Suomen mytologisista hahmoista, joten olin päässyt aiheeseen sisälle jo aiemmin sitä kautta.

Tietoperustanani olen käyttänyt niin vanhaa kuin uudempaakin Suomen mytologiaa koskevaa kirjallisuutta, ja tutkimusmenetelmäkseni valitsin laadullisen tutkimuksen huomattuani Mauri Kunnaksen tuotannon laajuuden. Valikoin aineistokseni muutamia Mauri Kunnaksen lastenkirjoja, joiden nimen, kansien ja kuvauksen perusteella saattoi arvella liittyvän tutkielmani sisältöön.

Sain selville tutkielmallani, että Mauri Kunnas käsittelee Suomen mytologiaa kirjoissaan suppeasti mutta enimmäkseen todenperäisesti, ja eroavaisuudet johtuivat tietoisista valinnoista tehdä toisin, eikä suinkaan tietämättömyydestä. Loin tutkielmallani pohjan erityisesti itselleni lähteä tuottamaan lisää aiheeseen liittyvää materiaalia.

Asiasanat: mytologia, myytti, taruolennot, suomi, lastenkirjallisuus, satu, mauri kunnas

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree programme, option

Author(s): Ella Kukkola

Title of thesis: How finnish mythological creatures are presented in Mauri Kunnas' children's books

Supervisor(s): Tuukka Uusitalo

Term and year when the thesis was submitted: spring 2016 Number of pages: 33

In this thesis I'm trying to find out how finnish mythological creatures are presented in Mauri Kunnas' children's books. Different cultures have been talked about a lot lately and that worked as my inspiration for this research. My objective was to familiarize myself with finnish mythology and our cultural heritage, and also inspire other creators and researchers with this subject. As for my thesis' production part I did a children's book about finnish mythological creatures, so I was slightly familiar with the subject already.

I have used old and new literature about finnish mythology as my source and also used qualitative research method since I noticed the count of Mauri Kunnas' children's books. I chose couple of Kunnas' children's book for my material based on their titles, covers and descriptions.

I found out that in his books Mauri Kunnas discusses finnish mythology slightly but mostly truthfully. Differences originate from conscious decisions and not from ignorance. With this research I created a base for myself for creating more material related to the subject.

Keywords: mythology, myth, mythic creature, children's books, fairytale, mauri kunnas

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	SUOMEN MYTOLOGIA.....	8
2.1	Karjalaiset ja hämäläiset.....	8
2.2	Saamelaiset.....	9
3	SUOMEN MYTOLOGISET HAHMOT	11
3.1	Jumalat.....	11
3.2	Haltiat	12
3.2.1	Luonnonhaltiat	12
3.2.2	Rakennusten haltiat	13
3.3	Kanssaeläjät.....	14
3.4	Emuut eli eläinten saaliinhaltiat	14
3.5	Vainajaolennot.....	14
3.5.1	Kalmanväki	15
3.5.2	Keijut.....	15
3.5.3	Kummitukset	16
3.6	Koirankuonolaiset.....	16
4	SUOMALAINEN SATU JA LASTENKIRJALLISUUS	18
4.1	Kalevalamitta: satujen esi-isä.....	18
4.2	Kansansaduista taidesaduiksi	19
5	MYTTISET HAHMOT MAURI KUNNAKSEN LASTENKIRJOISSA.....	20
5.1	Suomalainen tonttukirja (1979).....	20
5.2	Koirien Kalevala (1992)	22
5.3	Koiramäen lapset ja näkki (2007)	24
5.4	Kummallisuuksien käsikirja (2011)	26
5.5	Mauri Kunnaksen kummitukset	27
6	POHDINTA	30
	LÄHTEET.....	32

1 JOHDANTO

Viime aikoina ihmisiä paljon puhuttaneen kulttuurien törmäyksen innostamana aloin pohtimaan oman maamme muinaista kulttuuriperintöä, millaisena se mahtaa näyttäytyä nykyajan lapsille ja nuorille. Jopa täysi-ikäinen kansa on loputtoman tietämätöntä suurimmasta osasta kulttuuriaarteitamme, joista ainoastaan Kalevala on yleisesti tunnettu ja tiedetty – ja siltikään valtaosa ihmisistä ei ole lukenut sitäkään, vaan lähes kaikki sitä koskevasta informaatiosta pohjautuu toisen lähteen kautta kuultuihin tietoihin. Voiko lapsillamme ja nuorillamme olla siis minkäänlaista käsitystä maamme vanhoista uskomusolennoista, jos kukaan ei kykene niistä heille opettamaan? Tämän ajatuksen myötä muistin oman lapsuuteni tärkeimmän tietolähteen ja neuvojan – lastenkirjat. Aikani asiaa pohdiskeltuani mieleeni ei kuitenkaan tullut ketään muuta aiheesta kirjoittanutta kuin Mauri Kunnas, joten suuntasin tutkimukseni hänen laajaan tuotantoonsa. Millaisena Mauri Kunnaksen lastenkirjat esittävät perinteiset mytologiset olentomme tänä päivänä? Tähän kysymykseen lähdin tässä tutkielmassa etsimään vastausta.

Mutta miksi sitten mytologiaa muka pitäisi tuntea? *”Yksinkertaisesti siksi, ettei kannata heittää hukkaan tilaisuutta tutustua ihmiskunnan perimmäisiin ajatuksiin”*, toteaa Arthur Cotterell kirjassaan *Maailman myytit ja tarut*. Jokaisella maantieteellisellä sijainnilla on omat myyttinsä, ja ne kaikki ovat syntyneet aikoina, joina on kaivattu selityksiä ihmisiä mietityttäneisiin aiheisiin ja ongelmiin. Tällaisia ovat olleet esimerkiksi elämän tarkoitus, onni ja epäonni, rakkaus ja kuolema. (1996, 7.) Omalta osaltani haluan korostaa sitä, että jokaisen maan ollessa ylpeä historiastaan tulisi meidänkin vaalia omaamme, sillä kukaan muu ei tule tekemään sitä pienen kansamme puolesta. On hämmentävää, että keskiverto suomalainen tietää muinaisen Kreikan uskomuksista enemmän kuin oman kansansa myyteistä.

Mitä myytit sitten oikein ovat? Leppälahti (2012, 13) määrittelee myytit kirjassaan *Vahvaa väkeä* uskonnollisen maailmankäsitykseen kuuluviksi kertomuksiksi maailman alkuaajan tapahtumista ja jumalten esikuvallisista teoista. Suomen myyttien kirjo on laaja ja värikäs, joten olen päättänyt keskittyä vain myyttisiin olentoihin ja jumaliin, sillä oletin oman lapsuuteni perusteella niiden olevan lapsille historian kaikkein mielenkiintoisin osuus.

On vaikeaa puhua suomalaisesta muinaisuskosta, sillä vanhempien kirjallisten lähteiden puutteessa ollaan tilanteessa, jossa kristinuskon tulemisen täyttää vaikutusta muinaisiin uskomuksiin on

mahdoton arvioida. Tässä tutkielmassa keskitynkin siis puhumaan sekä muinaisuskosta että kansanuskosta, eli siitä kokonaisuudesta, jossa muinainen esikristillinen maailmankuva ja myöhempi kristinuskon maailmankatsomus ovat jo kietoutuneet yhteen. (Pulkinen 2014, 13–15.) Lähteinäni käytän pääasiassa niin uudempaa kuin vanhempaa aihetta koskevaa kirjallisuutta.

2 SUOMEN MYTOLOGIA

”Eeiimalat monet tesse, muinen palveltin caucan ia lesse.”

(Agricola 1551.)

Suomen alkuperäisestä muinaisuskosta on vaikea saada täysin todenperäistä kuvaa, sillä vanhin kirjallinen lähde Suomen mytologiasta on vuonna 1551 julkaistu Mikael Agricolan runomuotoinen luettelo hämäläisten ja karjalaisten epäjumalista. Tuohon aikaan kristinusko oli vaikuttanut Suomessa jo vuosisatoja, joten se ei sellaisenaan kuvasta kansanuskkoa ennen kristinuskon tuloa. (Huurre 1979, 207.) Pulkkinen (2014, 13) jakaakin Suomen aikakaudet muinais- ja kansanuskoon: muinaisuskolla tarkoitetaan esikristillistä maailmankuvaa ja -selitystä, ja kansanuskolla kristinuskon kanssa yhteen sulautunutta ja suppeampaa uskomusmaailmaa. Suurin osa tutkimastani kirjallisuudesta ei ole eritellyt näitä kahta lainkaan, joten koin näiden kahden erillisen käsittelyn mahdolliseksi tämän tutkielman mittaluokassa. Olen näin ollen keskittynyt yhtä lailla niin muinaisuskon kuin uudemman kansanuskonkin käsittelyyn.

Suomesta ei ole löydetty esikristillisen ajan jumalien temppeleitä tai jumalten kuvia, joten vanhempien kirjallisten lähteiden puuttuessa suomalaisen muinaisuskon lähes ainoiksi lähteiksi jäävät suullisina välittyneet kansanrunouden eri lajit (Kempainen 1960, 6) sekä kalliomaalaukset (Pulkkinen 2014, 13).

2.1 Karjalaiset ja hämäläiset

Nykyisen käsityksen mukaan nykysuomalaisuuteen johtanut kielellinen ja geneettinen kehitys on ollut yhtenäinen hyvin pitkältä ajalta, mutta esihistoriasta puhuttaessa suomalaisuuden ja muiden kansallisuuksien välinen raja on häilyvä. Varsinainen Suomen valtio ei vielä silloin ollut olemassa ja Suomenniemen asukkaat ovatkin olleet jakautuneina selviin heimokuntiin, kuten hämäläisiin ja karjalaisiin. (Pulkkinen 2014, 18–20.) Jo Agricola huomasi erot näiden heimojen uskomuksissa ja kaessaan muinaisuskon jumalat kahtia hämäläisten ja karjalaisten jumaliin. (Huurre 1979, 207.) Heimojen kulttuuriraja lienee vanhempi kuin Pähkinäsaaren rauhan (1323) raja, joka näyttäisi olevan vedetty sen mukaisesti. (Pulkkinen 2014, 71.)

Hämäläisten ja karjalaisten mytologiaan syvennyttäessä mainitut erot jäävät kuitenkin pieniksi. Molempien taustalla vaikuttaa sama perisuomalainen muinaisusko, jossa metsänhaltijat ja samoja asioita edustavat jumaluudet ovat tärkeitä. Eroavuuksia ovat pääasiassa pienet merkityserot sekä nimierot: hämäläisille metsänjumala on Tapio ja vedenjumala Ahti, kun taas karjalaisille nämä esiintyvät nimillä Hiisi ja Veden emä. (Pulkkinen 2014, 71–72.) Vaikka pieniä eroja esiintyy, on molempien heimojen muinaisuskomusten lähtökohtana kuitenkin kalevalainen runomitta ja muinaiset suusta suuhun kulkeneet kansantarut.

2.2 Saamelaiset

Suomalaiseen muinaisuskoon paneuduttaessa on myös välttämätöntä käsitellä maamme alkuperäiskansaa, eli saamelaisia. Kuka oikein on saamelainen? Nykysaamelaisen kriteereinä pidetään tietoisuutta omasta alkuperästään, etnistä samaistumista ja osallistumista saamelaisjärjestöjen toimintaan. Vanhoihin saamelaisperinteisiin kuuluivat historiassa kuitenkin myös poronhoito, kodassa asuminen, joiku, käsityöt, erityinen ruokakulttuuri ja tietysti myös saamen kieli. (Hyry, Pentikäinen ja Pentikäinen 1995, 141.)

Saamelaisten muinaisusko on hyvin lähellä suomalaista muinaisuskoa. Ihmisen ja eläimen välinen vuorovaikutus on ollut niin läheistä, että raja ihmisen ja eläimen välillä on ollut häilyvä: muuntautuminen eläimen hahmoon oli helppoa ja shamaanien lisäksi tavallinen ihminenkin saattoi juosta hängessä suden asussa. Eläinten ja apajien herroihin uskottiin samalla tavalla kuin suomalaisen muinaisuskon emuihin, ja karhunpalvontaa harjoitettiin samoissa mittakaavoissa. Luonnonhenget ja haltiauskko on myös yhteistä molemmille kansoille, ja molemmat uskoivat myös maassa asumustensa alla asusteleviin maahisiin. (Hyry, Pentikäinen ja Pentikäinen 1995, 143–144.) Pohjoismaissa keskiajalla vallinnut kansanperinne ei myöskään tee eroa samalla tavalla ja samoilla alueilla eläneiden suomalaisten ja saamelaisten välille, vaan molemmista on käytetty sanaa ”fenni” tai ”finne” (Hyry, Pentikäinen ja Pentikäinen 1995, 27).

Sen lisäksi, että saamelaisten muinaisuskosta on olemassa kirjallisia lähteitä ensikäden silminnäkijöiltä, on saamelaisten ja suomalaisten muinaisuskossa toinenkin ratkaiseva ero, mistä syystä saamelaiset jätetään ulkopuolelle Suomen mytologiaa koskevissa kirjoituksissa. Suomen muinaisuskon tärkein lähde on vanha suusta suuhun kulkenut kansanrunous, joka oli puettu runomittaan

tarinankertojien muistin helpottamiseksi. Esisuomalainen runous kertoo juurikin samanismista, karhunpalvonnasta, eläinmyyteistä ja muista suomalaista ja saamelaista muinaisuskoa yhdistävistä asioista. Myöhemmän ajan kalevalainen runomitta on kuitenkin syntynyt Itämeren alueella, ja se on saamelaisille tuntematon. Vaikka suomalaisten ja saamelaisten muinaisuskolla onkin yhteneväiset juuret, ovat ne kuitenkin ennen ja jälkeen kristinuskon saapumisen lähteneet eri suuntiin ja muotoutuneet omiksi uskonnoikseen. (Huurre 1979, 211.)

3 SUOMEN MYTOLOGISET HAHMOT

Kansanrunouden vanhimpiin taruihin kuuluvat myyttiset tarinat haltioista, jättiläisistä, maahisista ja muista demoneista, jotka elävät saduissa ja tarinoissa vahvasti vielä tänäkin päivänä. Tämä osoittaa, miten vaikeaa on kitkeä pois vuosituhansien aikana ihmisiin syöpynyttä uskoa. (Kempainen 1960, 8.) Haltiat ja uskomusolennot olivat muinaiselle suomalaiselle uskomusmaailman alue, joka oli jokaisen ulottuvilla unimaailman tai omien kokemusten kautta, sillä niiden uskottiin olevan näkyttäviä henkiolentoja, jotka kuitenkin halutessaan kykenivät näyttäytymään ihmiselle. Haltiat suojelivat omaisuutta ja alueita vihollisilta, ja edustivat näin pysyvyyttä ja elämänpiirin säilymistä. Haltiauskon avulla opetettiin yhteisön rajoja, sääntöjä ja käyttäytymisohjeita, ja niillä oli näin ollen suuri eettinen ja sosiaalinen merkitys. (Hyry, Pentikäinen ja Pentikäinen 1995, 38.)

Suomalaiset ylikuonnolliset olennot liittyvät suuresti luonnon elollistamiseen, mutta muutoin niiden välille on vaikea vetää rajoja. Olen pyrkinyt jaottelemaan nämä olennot seuraamalla erityisesti Pulkkinen (2014) ja Leppälahden (2012) esimerkkiä.

3.1 Jumalat

Jumalten merkitystä suomalaisessa muinaisuskossa on ilmeisesti vanhoissa dokumenteissa ylikorostettu, sillä vanhempien kirjallisten lähteiden puuttuessa asioita tarkasteltiin monoteistisen kristillisen kulttuurin näkökulmasta. Todellisuudessa jumalista voidaan puhua vain harvoissa tapauksissa. Jumalalla käsitettiin tuonpuoleista olentoa, joka hallitsi jotakin laajaa elämänpiiriä ihmisten näkemän maailman ulkopuolelta. Pienempien elämänpiirien hallitsijoita kutsuttiin haltioiksi, ja konkreettisempi haltiausko oli tavalliselle ihmiselle jumalia tärkeämpää ja osa normaalia päiväjärjestystä. (Pulkkinen 2014, 69.) Ajan kuluessa ikivanhaan ja primitiiviseen muinaisuskoon kuitenkin ilmaantui hahmoja kuten Ukko, Väinämöinen, Ilmarinen, Joukahainen, Pohjolan emäntä ja Lemminkäinen (Kempainen 1960, 116).

Käsitys Ukosta ukkosen jumalana on hyvin vanha. Luonnonilmiöitä elollistettiin ja inhimillistettiin, ja ukkonen käsitettiin pitkään hahmoltaan vanhaksi mieheksi. Puhuttiin, että ukonilmalla Ukko ajaa taivaalla kärryillä kivistä tietä, ja salamet ovat kipunoita, jotka iskevät rautaisten pyörien käydessä

kiviin. Myöhemmällä aikakaudella Ukko esiintyy monipuolisena taivaan jumalana, jota rukoiltiin monissa asioissa. Ukolle suunnattuja rukouksia onkin myöhemmin voitu sekoittaa kristinuskon jumalalle osoitettuihin rukouksiin, sillä uskonnon kehityksen myötä Ukkokin kehittyi kristinuskon jumalan tapaiseksi suureksi ja kaikkivoivaksi taivaan jumalaksi. (Kempainen 1960, 117–119.)

Jumalhahmoista Pohjolan emäntä edusti Manalan voimia, ja Väinämöinen ja Ilmarinen taas Manalan ja maan vastaisia elementtejä eli vettä ja ilmaa. Väinämöinen on virsien takoja, mutta alun perin Väinämöinen on käsitetty veden jumalaksi ja Ilmarinen ilman jumalaksi, ja uskonnon kehittyessä heille on ilmestynyt myös muita tehtäviä. On kiistanalaista, käsitetäänkö Lemminkäinen jumalaksi vai todelliseksi historialliseksi henkilöksi, mutta Kempainen liittää Lemminkäisestä kertovaan runouteen aatteen hedelmällisyyden jumalasta. Myös Joukahaisen jumaluus on epäselvää, sillä osa tutkijoista on käsittänyt Joukahaisen ihmiseksi, joka joutuu tekemisiin vedenhaltija Väinämöisen kanssa. Toisaalta Joukahaisesta käytetään nimityksiä kuten Pohjan poika ja Lappalainen kyyttösilmä, mistä voi päätellä hänen olleen Manalan asukas. (Kempainen 1960, 140–210)

3.2 Haltiat

Uskomusperinteessä lähes joka paikalla on ollut oma haltiansa, ja onpa myös kerrottu että jokaisella ihmiselläkin olisi oma haltiansa (Leppälahti 2012, 36). Haltiat asuivat yksittäin ilman yhteiskuntaa, hallitsivat omaa reviiriään, sekä saattoivat myös vaikuttaa siihen, miten ihminen hyötyi tuosta reviiristä. Sen takia ihmisen oli syytä kommunikoida haltioiden kanssa, lepyttää ja lahjoa niitä säännöllisin uhrein, sillä suututettu haltia saattoi aiheuttaa paljon haittaa ja harmia. (Pulkkinen 2014, 69.)

Haavion esimerkkiä seuraten olen jaotellut Suomen haltiauskon haltiat kahteen ryhmään: luonnonhaltioihin ja kulttuuripaikkojen eli rakennusten haltioihin (1942, 12).

3.2.1 Luonnonhaltiat

Luonnonhaltioista tärkeimmät ovat metsän- ja vedenhaltijat, mutta joskus on mainittu myös vuoren- ja mäenhaltiat. Myös joillakin eläimillä on sanottu olevan omat haltiansa, jotka ovat huolehtineet lajin säilymisestä. (Leppälahti 2012, 42–43.)

Metsänhaltioita on kutsuttu monilla nimillä, joista osa on päässyt myös suurempaan rooliin runo-
muotoiseen kansanperinteeseen, kuten Tapio, Mielikki ja Tellervo. Heiltä on pyydetty metsästy-
sonnea, suojelua karhuilta ja huolenpitoa metsässä laiduntavalle karjalle, mutta he saattoivat myös
aiheuttaa harmia ja eksyttää ihmisiä niin halutessaan. Metsänhaltioiden ulkonäöstä on ristiriitaisia
kertomuksia: toisaalla niistä puhutaan puiden latvojen korkuisina, ja toisaalla taas aivan pikkurui-
sina. Osa on kauniita ja nuoria, ja osa taas vanhoja ja rumia. Naispuolisen metsänhaltijan on ker-
rottu näyttävän etupuolelta kauniilta naiselta, ja toiselta puolelta taas haaraiselta puulta ja risuka-
salta. (Leppälahti 2012, 43–44.)

Myös vedenhaltioilla on useita nimityksiä, joista näkki ja vetehinen ovat kenties tunnetuimmat. Nais-
puolisia vedenhaltijoita on joskus kutsuttu myös veden- ja merenneidoiksi. Vedenhaltioiden yhtey-
dessä mainitaan usein myös Ahti ja hänen puolisonsa veden emäntä Vellamo. Heiltä on pyydetty
kalaonnea ja lupaa ottaa vettä taikoihin, mutta he saattoivat myös hukuttaa ihmisiä. Metsänhaltioi-
den tapaan myös vedenhaltiat ovat voineet näyttäytyä monenlaisissa hahmoissa, mutta useimmi-
ten heitä on kuvailtu pitkähiuksisiksi ja suomalaisiksi. (Leppälahti 2012, 46–48.)

3.2.2 Rakennusten haltiat

Rakennusten haltioilla tarkoitetaan ihmisen rakentamiin paikkoihin kotinsa tehneitä haltioita, muun
muassa talon-, riihen-, karjansuojan- saunan- ja laivanhaltioita (Haavio 1942, 12). Nykykielessä
rakennusten haltioiden vastine on tonttu (Pentikäinen 2005, 57).

Tunnetuin rakennusten haltia lienee ollut kodinhaltija eli kotitonttu. Sen uskottiin olevan pieni ja
harmaa akka tai ukko, joka oli pukeutunut vanhanaikaisiin vaatteisiin ja jonka toimiin ei kannattanut
ihmisten puuttua. Vastineeksi haltian työstä sitä on kohdeltu hyvin, ja sille on viety tiettyyn paikkaan
maitoa ja puuroa. Tarinoiden mukaan suututettu haltia saattoi joko lähteä talosta tai jäädä, mutta
lopettaa työnteon kokonaan. Mikäli haltiaa oli oikein loukattu, saattoi se aiheuttaa tulipalon tai
muuta vahinkoa talolle. (Leppälahti 2012, 38–40.)

3.3 Kanssaeläjät

Kanssaeläjät, eli toisin sanoen maahiset tai hiidenväki, on erotettava haltijoista siinä, etteivät ne hallinneet minkäänlaista reviiriä. Ne asuivat ihmisten lähistöllä maan alla ja vaativat osakseen vain normaalia kohteliaisuutta ja naapurisopua. Maahisia ajateltiin yleensä pienikokoisina ihmistä muistuttavina olentoina, mutta elinkeinoiltaan ja vaatetukseltaan vanhakantaisina. Uskottiin, että maahiset kykenivät näyttäytymään muurahaisten hahmossa. (Pulkkinen 2014, 117.)

*Kun sie lienet maahinen,
mene maahan mansikkana,
putoa punakeränä
muurahaisien mukahan
mauriaisten maapesähän!*
(Maahiiden manaus. Harva 1948, 272.)

Suututettuina maahiset saattoivat aiheuttaa sairauksia ja muita onnettomuuksia (Pulkkinen 2014, 117). Sana maahinen onkin monin paikoin tarkoittanut erilaisia ihotauteja ja paiseita, joiden uskottiin tarttuvan maasta (Harva 1948, 263). Lapsen poikkeavuutta ja kehitysvammaisuutta on selitetty muinoin sillä, että maahiset ovat vaihtaneet oman ikälopun isänsä tai äitinsä lapsen tilalle. Tällaisia lapsia kutsuttiin vaihdokkaiksi. (Pulkkinen 2014, 118) Lapsen vaihtamista pelätessään ihmiset eivät uskaltaneet useinkaan jättää lastaan yksin, ja monin paikoin on ollut tapana laittaa lapsen kehtoon suojaksi sakset tai jokin muu terävä esine (Harva 1948, 270).

3.4 Emuut eli eläinten saaliinhaltijat

Emuilla, eläinten saaliinhaltijoilla, tarkoitetaan tietyn eläinlajin myyttistä kantaäitiä (Pulkkinen 2014, 72). Saaliinhaltioden katsottiin avustavan riistaeläinten pyynnissä ja ohjaavan eläimiä ihmisten ansoihin, kun niitä rukoiltiin. Tällaisia saaliinhaltijoita olivat esimerkiksi kettujen emuu Käreitär, saukojen emuu Juoletar ja riistalintujen emuu Höyheneukko. (Haavio 1967, 42–55.)

3.5 Vainajaolennot

Vainajaolennot on käsitetty tavallisesti erilaisina kummittelijoina, joiden käyttäytymistä ohjasi niiden kuolintapa tai jokin niiden elämästä lähtöisin oleva syy. Suuri osa muinaisista uskomustarinoista ja tähän päivään säilyneestä kirjallisesta materiaalista liittyy vainajiin, ja voidaankin päätellä kuoleman

ja kuolemanjälkeisen elämän kiinnostaneen muinaisia suomalaisia yhtä paljon kuin ihmisiä nykyäänkin. Kaiken vainajiin ja kuolemaan kosketuksessa olleen koettiin sisältävän erityisiä yliluonnollisia voimia. (Leppälahti 2012, 83–84.)

3.5.1 Kalmanväki

Vaikka muinaiset suomalaiset uskoivatkin kuolemanjälkeiseen elämään, ei sen uskottu jatkuvan loputtomasti. Tarpeeksi kauan vainajalassa oltuaan jälkipolvien unohtama vainajasielu muuttui kasvottomaksi ja tunnistamattomaksi, ja liittyi kalmanväkeen eli vanhaan väkeen.

*Siel on vanhoa väkeä, hongassa homehtunutta,
iän kaiken istunutta, joka on kauan maassa maannut,
maan alla maannutta, kauan liekona levännyt.*
(Pulkkinen 2014, 181.)

Väki muodosti oman maanalaisen yhteisönsä, ja kun ihmisen kuoleman hetki lähestyi, kalmanväki lähti kalmistostaan liikkeelle kerääntyäkseen kuolevan luokse. Väki seurasi kuollutta myös hautajaissaatossa, ja saattoi istua hauta-arkun päällä tehden siitä normaalia painavamman. (Pulkkinen 2014, 181.)

Aivan kuka tahansa ei saattanut nähdä kalmanväkeä, vaan ainoastaan näkijät ja lujaveriset ihmiset. Joistakin tuli lujaverisiä joutuessaan kuolleiden kanssa tekemisiin, ja toiset olivat sellaisia luonostaan. (Pulkkinen 2014, 187.) Näkijäksi saattoi päästä myös katselemalla näkymättömiä olentoja salaperäisen raon tai reiän läpi (Harva 1948, 491).

3.5.2 Keijut

Samoin kuin nykyäsityksen mukaan, keijut olivat pieniä lentäviä olentoja, jotka muistuttivat lumihiutaleita, nukkeja tai tulensäikeitä. Ne olivat kuitenkin tuhottuja henkiä, ja muun kalmanväen tavoin ne kerääntyivät kuolevan luokse ja toivat mukanaan kalmanhajun, jolla ne täyttivät huoneen. Keijut eivät kuitenkaan olleet pahoja, vaan niiden uskottiin olevan välitilan henkiä. (Ganander 1995, 55.) Joidenkin uskomusten mukaan keijut olivat päättömiä ja raajattomia (Pulkkinen 2014, 182).

Leppälahti mainitsee tarinan, jonka mukaan keijukaiset olivat ahdistelleet tarinan kertojan äitiä:

Ei ne keijukaiset mitään hempeitä olentoja olleet, äiti sanoi, että ne ovat kuin nylettyjä oravan raatoja ja ne lensivät ilmassa. Ei niillä hyvää tarkoitusta ollut, ne olivat pirun sukulaisia. (2012, 88.)

Myös menninkäisillä on tarkoitettu keijujen kaltaista kalmanväkeä (Harva 1948, 491).

3.5.3 Kummitukset

Uskomustarinoissa puhutaan kotonakulkijoista, eli vainajista, jotka palasivat jonkin syyn takia kuolemansa jälkeen kotipaikalleen kummittelemaan. Kotonakulkija saattoi yrittää korjata jotain elämän aikana tekemäänsä, etsiä jotain omistamaansa tai vaatia lupaus täytettäväksi. Jos kotonakulkijan kulkemisen syy korjattiin, se palasi takaisin Tuonelaan, mutta mikäli syy jää selvittämättä, jatkoi kotonakulkija sitä, mitä se oli vielä eläessään tehnyt. (Leppälahti 2012, 90.)

Uskomusperinteessä on myös paljon tarinoita lapsivainajista, joiden ruumis oli haudattu muualle kuin kirkkomaahan. Tällaisia kummittelijoita on kutsuttu esimerkiksi nimillä *ihtiriikko* ja *liekkiö*, ja niiden kerrottiin pitäneen kovaa ääntä, huutaneen ja itkeneen paikassa, johon niiden ruumis oli kätkeyty. Lapsivainajien uskottiin kummittelevan siksi, että ne halusivat päästä siunattuun maahan. (Leppälahti 2012, 90–91.)

Toinen äänekäs kummitus on rajahaltia tai rajahuutaja. Sen ajateltiin olevan rajan suojelushaltia, joka on rajalla eläessään suorittanut niin hirveän rikoksen, että on jäänyt tapahtumapaikalle kummittelemaan. Sen näkeminen on harvinaista, mutta sen huutoa on usein uskottu kuulleen pimeänä aikana. Muita tunnettuja kummituksia ovat olleet aarteita vartioiva kratti, aarten luo johdettava unikakkias, seinien sisällä hiipivä nakuttaja jumi, vanhoissa linnoissa asustava köpeli, ihmisiä ek-syttävä noita ajattara, sekä kuoleman enne marras. (Harva 1948, 462–487.)

3.6 Koirankuonolaiset

Koirankuonolaiset eli kuontolaiset eivät olleet osa yleisesti tunnettua uskomusmaailmaa, ja lukemistani kirjoista ainoastaan Ganander (1995, 63, 78) mainitsee ne. Niiden uskottiin olevan villejä

kalmukkeja ja kannibaaleja, jotka söivät ihmislihaa, ja joiden suun ja kasvojen uskottiin muistuttavan koiran kuonoa. Koirankuonolaisia kutsuttiin myös nimellä miehen syöpä, ja niiden uskottiin oleskelevan Norjan Lapissa, ja sinne tavattiin manata sairauksia:

*Menekkös sinne sekahan
(nimittäin Rutian koskeen),
Tuoll on muutkin murhamiehet;
Miehen syöpähän kylään,
Lapin maahan laukiaseen,
Pohjan pitkähän perään.
(Ganander 1995, 78.)*

4 SUOMALAINEN SATU JA LASTENKIRJALLISUUS

”Sadut määritellään maallisiksi kertomuksiksi, joiden sepitteellisyys on ilmeinen” (Leppälahti 2012, 17). Sadut kertovat usein sankarien yliluonnollisista seikkailuista, ihmeellisistä ilmiöistä ja huononnisista tapahtumista, joista kuitenkin aina selvitään (Kivilaakso 2010, 9).

Suomalaisen lastenkirjallisuuden juuret ovat vanhoissa uskomustarinoissa, kansansaduissa ja kalevalamittaisessa runoudessa. Kansansadut ovat aikojen saatossa muuttuneet jokaisen kertojan mukana hieman erilaiseksi, ja erilaisten satujen rajat ovat häilyviä. Alun perin sadut ovat olleet kaikkien viihdettä, ja lastenkirjallisuudeksi sadut ovat muokkautuneet hiljalleen 1800-luvulla. (Kivilaakso 2010, 9.)

4.1 Kalevalamitta: satujen esi-isä

Suomen runomittainen kansanrunous perustuu vanhaan kalevalamittaan, jonka uskotaan syntyneen jo kivikauden lopussa. Kalevalamittaiseen runouteen kuuluu monenlaisia runoja, kuten epiikkaa, lyriikkaa, häärunoja, työlauluja, tanssi- ja leikkilauluja, lastenloruja, loitsuja, kehtolauluja ja sananlaskuja (Leppälahti 2012, 19–20). Runomittaa käytettiin, jotta tarinat olisi helpompi muistaa niitä laulaessa, sillä tarinat kulkeutuivat suusta suuhun eikä tuon ajan kirjallisia lähteitä ole löydetty. Kalevalan runous lienee syntynyt rautakauden aikana, ja sen aiheet on todennäköisesti poimittu kansainvälisistä myyteistä sekä myös todellisista seikkailuista ja tapahtumista. Viikinkiaikana syntyi sotaista sankariepiikkaa, joiden päähenkilöinä esitettiin satureita kuten Lemminkäinen, ja kristinuskon levitessä keskiajalla alettiin pakanallisten myyttien vastineeksi runoilla kristillisistä käsityksistä. Rukoukset olivat pitkään vanhoja kalevalamittaisia runoja, joihin punottiin mukaan kristillisiä henkilöitä ja pyhimyksiä. Uudentyyppisiä kristillisiä legendoja alettiin sepittää runomittaa käyttäen, kuten esimerkiksi *Henrikin surmavirsi* ja *Mataleenan virsi*. Kriisin vuosina kalevalamittaiset runot hävisivät ensin Länsi-Suomesta, ja hiljalleen myös muualta. Tähän vaikutti seurakunnan osallistuminen kirkossa virsien laulamiseen, sillä se muutti myös kirkon ulkopuolella tapahtuvaa maallista laulantaa, joka oli ennen koostunut kalevalamittaisesta runoudesta. (Vahtola 2003, 29, 77, 157.)

4.2 Kansansaduista taidesaduiksi

Nykyaikaisen lastenkirjallisuuden perinne kulkeutuu aina runomitan ja uskomustarinoiden aikoihin. Uskomustarina tarkoittaa tarinaa, joka on sisältänyt asioita, joihin yhteisössä on uskottu. Kansansadut ovat olleet muutoin uskomustarinoiden kaltaisia, mutta satuja ei ole ollut tarkoitus uskoa todeksi, vaan niitä on kerrottu viihteenä. Toisinaan kuitenkin kertomukset uskomusolennoista ovat laajemmalle levitessään alkaneet muistuttaa satua, joten näiden raja on häilyvä. Uskomustarinat noudattavat kuitenkin kahta tärkeää sääntöä: yhdessä tarinassa on kerrottava vain yhdenlaisesta uskomusolennoista, ja konkreettiset uskomustarinat kiinnittyvät aina omaan maantieteelliseen ympäristöönsä. (Leppälahti 2012, 13–14.)

Vaikka satuja pidetäänkin nykyisin yksinomaan lapsille suunnattuna viihteenä, ovat kansansadut olleet niin lapsille kuin aikuisille tarkoitettuja aikana, jolloin ei vielä ollut radiota, televisiota ja muita viihdykkeitä. Suomessa suosituimpia kansansatuja ovat olleet eläinsadut ja ihmesadut. Eläinsaduissa eläimet käyttäytyvät ihmismäisesti puhuen ja maata viljellen, ja ne kertovat usein eläinlajien synnyistä ja ominaisuuksien kehittymisestä. Ihmesaduissa päähenkilönä on ihminen, ja sadussa on mukana jonkinlainen epätodellinen asia, kuten taikaesine tai ihmeelliset kyvyt. (Leppälahti 2012, 19–18.)

Alkuperäiset sadut olivat usein julmia, väkivaltaisia ja joskus myös eroottisia, ja elettiin aikaa jona lapsi eli aikuisen rinnalla samaan tapaan kuin aikuinen. Vasta 1700–1800-lukujen vaihteessa alettiin ajatella sellaista asiaa kuin lapsuus, ja alettiin kehittää lastenkulttuuria. Tämän aikakauden aikana sadut siirtyivät ja muokkautuivat hiljalleen lapsille sopiviksi. (Kivilaakso 2010, 22.)

1900-luvun vaihteessa elettiin satujen ja tarinoiden kulta-aikaa. Kirjailijat, taiteilijat ja säveltävät innostuivat ja inspiroituivat saduista, joita virtasi Pohjoismaihin, ja sadusta tuli jälleen lapsia ja aikuisia yhdistävä tekijä. Sadut avasivat uudenlaista taiteenkuvaa, joka pohjautui fantasialle ja tunteille, ja saduista tuli korkeakirjallisuutta. Vuonna 1906 Saksassa syntyi taidesatu. Taidesadulla tarkoitetaan kirjailijan alusta asti luomaa vertauskuvallista ja symbolista satua, joka ei ole syntynyt suullisten traditioiden pohjalle kansansadun tapaan. Suomalaiseen taidesatuun kuuluivat olennaisesti luontosymboliikka ja juuret suomalaisiin kansansatuihin, luonto esitettiin elollisena ja ihmismäiset kasvit ja eläimet esiintyivät usein päärooleissa. Lähes kaikki nykyään tehdyistä ja luetuista saduista ovat taidesatuja. (Kivilaakso 2010, 16–18.)

5 MYTTISET HAHMOT MAURI KUNNAKSEN LASTENKIRJOISSA

Tutkielmani kirjoitushetkellä 66-vuotias Mauri Kunnas on ehdottomasti Suomen menestynein lastenkirjailija. Hän on kirjoittanut yli 40 kirjaa, joita on käännetty 35 eri kielelle ja julkaistu 36 maassa. Kunnas opiskeli Taideteollisessa korkeakoulussa graafisella linjalla ja valmistui 1975. Hänen ainoa vakinainen työpaikkansa oli Turun mainostoimistossa hänen valmistumisensa jälkeen, ja hän on tehnyt myös sarjakuvia ja pilakuvia. Hänen ensimmäinen lastenkirjansa, *Suomalainen tonttukirja*, ilmestyi vuonna 1979, ja sitä luetaan vielä tänäkin päivänä. Vuonna 2012 Kunnakselle myönnettiin Pro Finlandia -mitali. (Kunnas 2016, viitattu 14.4.2016.)

Olen päättänyt käyttää laadullista eli kvalitatiivista tutkimusta, sillä tilastojen ja Kunnaksen koko tuotannon tutkimisen sijaan pyrkimyksenäni on tarkastella aihetta läheisesti pienen otannan voimin. Haen vastausta kysymykseen: ”Miten Suomen mytologiset hahmot esiintyvät Mauri Kunnaksen lastenkirjoissa”, joten olen jättänyt Kunnaksen muun tuotannon, kuten sarjakuvat, tutkimukseni ulkopuolelle. Olen valinnut Kunnaksen lastenkirjoista ne, joista nimekkeen ja kansien perusteella voi olettaa koskevan tutkielmani sisältöä.

5.1 Suomalainen tonttukirja (1979)

Suomalainen tonttukirja on Mauri Kunnaksen vuonna 1979 ilmestynyt esikoisteos, joka oli oman aikansa bestseller ja kirjaston lainatuista kirjoista päätellen luettu vielä tänäkin päivänä. Sen on julkaissut Otava. Kirja kertoo erilaisista suomalaisista perinteisistä tontuista eli haltioista, ja esittelee esimerkiksi pelimannitontun, kotitontun, navettatontun ja paljon muita. Heti alun johdatuksessaan tonttuihin Kunnas kertoo rakennusten haltioista ja toteaa joka rakennuksella olevan omat haltiansa, kuvailee tonttujen ulkomuotoa ja käyttäytymistä samalla tavoin kuin lähteinäni käyttämät kirjat. Jo alun johdanto antaa kuvan lapsille suunnatusta tieto- ja historiankirjasta, sillä Mauri Kunnaksen tontut ovat aivan samoja tonttuja kuin Suomen muinaisen haltiauskon tontut. Kunnas mainitsee johdannossa myös muita mytologisia hahmoja kuten näkit, hiidet, menninkäiset, liekkiöt ja vanhan väen, mutta ei syvenny niihin ainakaan tonttukirjassaan sen enempää.

KUVA 1. Erilaisia tonttuja. Teoksessa *Suomalainen tonttukirja*.

Kunnas esittelee eri paikkoja hallitsevat tontut lapsille hauskojen ja sympaattisten tonttuhahmojen kautta, joista osa on nimetty hassuilla nimillä kuten Feetu ja Sarapäkki, ja toisia kutsutaan vain tonttumuoreiksi tai tallitontuiksi. Tontuille ominaiseen tapaan miltei jokaisen tarinan tonttu pysyttelee piilossa ihmisiltä, ja ainoastaan muutama näyttäytyy tai tulee vahingossa nähdyksi tarinan aikana. Tallitontun tarinassa liian utelias emäntä pyrkii väkisin näkemään tontun, ja saakin lopulta maksaa siitä karvaan hinnan tontun sydämistyessä ja lähtiessä talosta hevoset mukanaan. Monien tarinoiden aiheena onkin ihmisen ja tontun suhde toisiinsa, ja Kunnas tarinoi paljon juurikin väärinkohdelluista tontuista, jotka sitten rankaisevat talonväkeä jollain tapaa. Isäntä huutaa pelimannitontulle, ettei se osaa soittaa, ja vihainen tonttu pitääkin sitten talon hereillä koko yön soitellen ja metelöiden. Välikaton Feetu on tottunut saamaan ensimmäisen leivän joka kerta emännän leipoessa, ja pistää metelin pystyyn kun uusi epärehellinen piika syökin leivän itse. Kiukkuinen tonttumuori metelöi pienistäkin sotkuista ja vaatii ehdotonta siisteyttä, ja erään talon isäntä täyttää tontulle tarkoitetun puurokulhon likavedellä ja suuttunut tonttu polttaa talon riihen tästä kostoksi. Vaikka tarinoissa esitetäänkin tontut todellisina olentoina ja kirjan päähenkilöinä, on niissä kuitenkin myös mainittu ihmisistä, jotka eivät tonttuihin usko, ja suurin osa konflikteista tapahtuukin tällaisten ihmisten takia. Kotitonttu Sarapäkki tyytyy vain potkaisemaan vieraat pois uuninpankoltaan, mutta muut tontut ovat äkkipikaisempia ja saattavat aiheuttaa isoakin vahinkoa niitä väärin kohdelleelle talonväelle.

Kunnas esittelee tontuista myös monia muita piirteitä. Tonttujen kanssa eläminen ja niiden hyvin kohtelu pitää usein sisällään lahjoja talonväeltä tontulle, mutta aina lahjat eivät kelpaakaan. Nokinenäinen saunatonttu haluaa pitää tunnusomaisen nokensa, ja kiepsauttaa emännän sille jättämän pesuveden saunan nurkkaan. Lahjojen kanssa on myös syytä olla varovainen, sillä ne saattavat

muuttaa tontun käyttäytymistä, kuten navettatontulle jätetty liian hieno hame saa sen lopettamaan työnteon hameen likaantumisen pelossa. Kunnas esittää tontut vahvoina, siisteinä, ahkerina ja mielellään yksin asustelevina olentoina, jotka tappelevat herkästi lajitovereita tavatessaan, ja noudattelee näin tehdessään muinaisia haltiauskomuksia tarkasti.

5.2 Koirien Kalevala (1992)

Koirien Kalevala on nimensä mukaisesti Mauri Kunnaksen versio *Kalevalasta* hänen omilla koira-hahmoillaan. Kirja ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1992, ja monet kirjan kuvitukset pohjautuvat Akseli Gallen-Kallelan kuuluisiin Kalevala-maalauksiin. Kirjassa Kalevalan asukkaat on korvattu koirilla, susilla ja kissoilla. Kirja alkaa jokaiselle suomalaiselle tutulla fraasilla ”*Vaka vanha Väinämöinen, tietäjä iän ikuinen...*” ja lupaa näin lukijalle matkan kansalliseepoksemme lapsille soveltuvaan versioon. (Kunnas 1992, 6)

Koirien Kalevala poikkeaa alkuperäisestä Kalevalasta kuitenkin heti tarinan alussa, kun Aino luvaan vaimoksi vanhalle tietäjä Väinämöiselle. Kalevalassa Väinämöinen tavoittelee Ainoa, ja Aino, joka ei halua vanhan miehen kanssa naimisiin, hukuttautuu. Koirien Kalevalassa Väinämöinen kuitenkin luulee saavansa piian itseään palvelemaan, ja säikähtää pahanpäiväisesti, kun saa tietää avioliittopuheista. Koirien Kalevalassa asetelma on käännetty pääläelleen kenties lapsille sopivammaksi, ja yllättäen venettä soutuakin Aino pakenevaa Väinämöistä tavoitellen. Tämän tarinan lopussa kukaan ei myöskään hukuttaudu, vaan Väinämöinen jatkaa uusiin seikkailuihinsa kohti Pohjolaa kenenkään kuolematta. Tarinan siirtyessä Sammon taontaan se seurailee uskollisesti alkuperäistä Kalevalaa, ja esittelee Väinämöisen, Ilmarisen ja Louhen kujeet esikuvansa tavoin.

Myös Lemminkäisen kosioretki alkaa totuttuun tapaan. Koirien Kalevala esittää Lemminkäisen jotakuinkin samaan tapaan kuin Kalevala, mutta on sensuroinut Lemminkäisen lemmenretkiä kovalla kädellä, eikä Lemminkäisen viettelijäluonteesta näy jälkeäkään. Koirien Kalevalan Lemminkäis-kissalla on mielessään ainoastaan Louhen tytär, ja Kyllikin osuus tarinasta on jätetty pois kokonaan. Koirien Kalevala antaakin näin Lemminkäisestä huomattavasti sympaattisemman vaikutelman, mutta toisaalta jättää pois Lemminkäisen olennaisimman piirteen, mikäli Lemminkäinen on muinoin todella käsitetty hedelmällisyyden jumalaksi. Lemminkäisen äiti ei myöskään haravoi poikansa palasia Tuonelan joesta, sillä ymmärrettävästi se ei olisi ollut lastenkirjalle aivan sopivaa. Palaset Kunnas on korvannut sukalla, kypärillä ja surkealla Lemminkäis-mytyllä, ja Kunnaksen versiossa

Akseli Gallen-Kallelan Lemminkäisen äiti -maalauksesta Lemminkäinen vaikuttaa huomattavasti esikuvaansa eloisammalta.

KUVA 2. Akseli Gallen-Kallelan teos Lemminkäisen äiti. 1897. (Kansallisgalleria 2016)

KUVA 3. Koiramainen mukaelma Akseli Gallen-Kallelan maalauksesta Lemminkäisen äiti. Teoksessa Koirien Kalevala.

Myös Lemminkäisen myöhemmät seikkailut on kirjoitettu uudelleen lapsille soveliaampaan muotoon. Naisia tavoittelevasta hurmurista on tehty pelkkä harmiton riitapukari, joka kutsumattomana vieraana häihin saavuttuaan aiheuttaa joukkotappelun, ei suinkaan tapa isäntää kuten Kalevalassa. Myös Lemminkäisen pakoretki Saareen Saaren neitojen keskelle, Kullervon traaginen tarina ja Ilmarisen kohtalo hänen vaimonsa kuoltua on jätetty kokonaan pois Koirien Kalevalasta.

Koirien Kalevala mainitsee ohimennen muitakin mytologisia Kalevalassa esiintyviä hahmoja, kuten Hiisi, Kuutar, Ahti ja Ukko ylijumala. Vaikka kirja esittääkin Kalevalan jumalten ja mytologisten sankareiden seikkailut lapsille sopiviksi räätälöityinä, on se kuitenkin alkuperäisteokselle uskollinen ja Kunnas on onnistunut säilyttämään monien jumala- ja sankarihahmojen tärkeimmät piirteet. Lemminkäinen on sankareista ainoa, jonka todellinen tarina ja luonne kärsivät Kunnaksen muokkauksista.

5.3 Koiramäen lapset ja näkki (2007)

Koiramäen lapset ja näkki on hieman uudempaa Mauri Kunnaksen tuotantoa, sillä se on ilmestynyt 2007. Se on kokoelma tarinoista, joista jokainen käsittelee jollain tavalla Suomen myyttisiä hahmoja ja otuksia, mutta itse hahmoja ei suinkaan nähdä jokaisessa tarinassa. Useimmat ovat kertomuksia siitä, miten Koiramäen hahmot huijaavat ja pelottelevat toinen toisiaan, ja uskottelevat sen olevan kaikenlaisten otusten tekosia. Tällainen tarina on esimerkiksi kirjan nimikkotarina *Koiramäen lapset ja näkki*, jossa Elsa ja Killeä pelotellaan näkkitarinoiden avulla käyttäytymään kunnolla. Näkki onkin lopulta kepposteleva renki Jussi, mutta siitä huolimatta tarina sisältää monia tiedonmurusia oikeista näkkiuskomuksista. Näkki on eräänlainen vedenhaltia, ja sen ulkomuodosta keskustelevat Koiramäenkin hahmot – toiset uskovat, että vedenhaltiat ovat kauniita neitoja, ja toiset taas, että ne ovat rumia peikkoja. Myös perinteinen näkin karkottava ”Kivi järveen, näkki maalle!” -huuto esiintyy tarinassa. Muissakin tarinoissa myyttiset hahmot esiintyvät enimmäkseen vain hahmojen puheiden kautta. Alussa vaari kertoo nähneensä ihan oikean tontun joskus, ja Elsa ja Kille päättävät haltiauskolle tuttuun tapaan viedä puuroa vanhan riihen tontulle, mutta eivät kuitenkaan tarinassa pääse näkemään tonttua. Ukonilmaa pelkäävä talonemäntä puhuu Ukko ukkosenjumalasta toistelllessaan ”Taivaan isä ajaa kolikolirattailla pilvien päällä”, mutta oikeasta Ukosta ei kuitenkaan tarinassa nähdä jälkeäkään.

Muutamaan tarinaan on kuitenkin otettu mukaan itse otuksetkin. Kirjan kaksi kummitusta ovat käytökseltään esimerkillisiä Suomen mytologian vainajaolentoja, sillä ne häiritsevät talon asukkaita metelöimällä ja tavaroita rämistelemällä. Röppä-kummitus lennättelee tavaroita seinään ja mikäli sen laittama ruoka ei talonväelle kelpaa, se paiskoo puurot pitkin seinää. Ulkomuodoltaan se on tosin enemmänkin hiiden, menninkäisen tai peikon näköinen. Ylä-Knapin haamutyttö sen sijaan näyttää kummitusmaiselta, eikä anna kenenkään nukkua aitassaan vaan rynkyttää yrittävän sänkyä ja kuiskailee tämän korvaan. Myös aarnivalkea, virvatuli, esiintyy kirjassa aarteenpaikan näyttäjänä.

ttä? Röppä ehdotti.
a irrottaa ensiksi.
an käyttää
ni änkytti.
ä kähisi.
sinulla onkin.
in merkin,
laisäntä
si,

KUVA 4. Röppä-kummitus ja Pataniityn Tehvaani tarinassa Mustanojan Röppä. Teoksessa Koira-mäen lapset ja näkki.

Mukaan ovat päässeet myös kanssaeläjät eli maahiset, joskin Kunnas kutsuu heitä hiidenväeksi. Kirjassa sanotaan, ettei hiidenväen polulle kannata jäädä yöksi tai pystyttää majapaikkaa. Hiidenväki on tunnistettavissa tiukujen ja kellojen kilinästä, ja Kunnaksen versiossa ne häiritsevät läkkipöytä metelöinnillään, vaikka yleisen ajattelun mukaan ne haluavat osakseen vain normaalia naapurisopua ja kohteliaisuutta.

5.4 Kummallisuuksien käsikirja (2011)

Kummallisuuksien käsikirja on Mauri Kunnaksen vuonna 2011 ilmestynyt kirja, jonka on koonnut Katariina Heilala ja Mirella Mäkilä. Se on kokoelmateos Kunnaksen aikaisemmissa tarinoissa esiintyneistä hahmoista, ja se esittelee kummajaisia ja ihmejuttuja aina Loch Nessin hirviöstä zombeihin. Sisällysluettelo selaamalla vahvistuu välittömästi käsitykseni siitä, ettei kirja suinkaan aio esitellä pelkkää puhdasta Suomen mytologiaa, vaan mukaan on otettu uskomuksia ja legendoja ympäri maailmaa. Sisällyksen mukaan kirjassa on mukana myös Suomelle ominaisia uskomuksia kuten haltiaväkeä, tonttuja ja shamaaneja.

Haltiaväkeä koskeva luku kertoo heti ensimmäisessä kappaleessaan puhuvansa yleisesti koko maailman haltioista, ja eri kansojen erilaisista uskomuksista niihin liittyen. Kunnas on laskenut haltiaväkeen kuuluvaksi keijut, peikot ja möröt, vaikka suomalaisessa mytologiassa nämä lajitellaan usein muualle kuin haltiauskoon kuuluviksi. Tätä lukuun ottamatta Kunnaksen kuvaus haltioista kuulostaa erittäin tutulta: haltioiden läheinen suhde luontoon, niiden asema metsien ja vesialueiden hallitsijoina, niiden maagiset kyvyt, sekä ihmisten ja haltioiden välit ja niihin liittyvä palvelusten ja lahjojen vaihtaminen. Kirjassa on myös luetellut suomalaisen haltiauskon tunnettuja hahmoja, kuten Ahti, Tapio, Mielikki, Näkki ja Iku-Turso. Tontuille on myös kokonaan oma tietopakettinsa, jossa kuvaillaan tonttuja Suomalaisesta tonttukirjastaan tuttuun tapaan. Mukaan on otettu kuitenkin myös Joulupukin alaisena työskentelevät tontut ja Keski-Euroopan puutarhatontut, joten aivan perinteistä suomalaista käsitystä tontuista ei kirjasta saa.

Kirjan velhoista kertova osuus kuvailee velhoja yleisesti ja mainitsee Merlinin ohella myös oman Väinämöisemme. Häntä kuvaillaan tuttuun tapaan runonlaulajaksi ja tietäjäksi iänikuisseksi. Väinämöisen velhous on kuitenkin hiukan kiistanalaista, sillä muinaisille suomalaisille Väinämöinen oli enemmänkin jumala, eikä suinkaan Merlinin kaltainen velho.

Suomen mytologian osalta *Kummallisuuksien käsikirja* jättää lukijan kylmäksi. Kirjaan on koottu niin paljon eri kansojen ja heimojen uskomuksia eri puolilta maailmaa, ettei Suomen uskomuksille ole jäänyt paljoa tilaa. Vampyyrejä, ufoja ja paholaisia löytyy, mutta Suomen mytologiasta mukaan ovat päässeet vain haltiat, tontut, aaveet, Väinämöinen ja shamaanit. Näitä kirjassa kuitenkin kuvaillaan enimmäkseen historialle uskollisesti ja todenmukaisesti.

5.5 Mauri Kunnaksen kummitukset

Mauri Kunnas käsittelee kummituksia ja aaveita useissa lastenkirjoissaan, ja olen ottanut tutkielmaani mukaan muutamia niistä. Jo edellisessä luvussa käsitellyssä *Kummallisuuksien käsikirjassa* on kokonaan oma pieni tietopakettinsa aaveita koskien. Vaikka Kunnaksen kummitukset näyttävätkin universaalisti tunnetuilta lakana-aaveilta, sopii niiden kuvailu kuitenkin vahvasti suomalaisessa mytologiassakin tunnettuihin vainajaolentoihin. Kunnaksen mukaan aaveet ovat henkiolentoja, jotka pysyttelevät omissa oloissaan, ja näyttäytyvät ihmiselle vain mikäli niiltä on jäänyt jokin tärkeä tehtävä kesken tai jokin asia kertomatta. Ne lopettavat kummittelun vasta asian toimitettuaan. Suomalaisen mytologian aaveet ovat juurikin tällaisia: omassa vainajayhteisössään näkymättömissä pysytteleviä henkiolentoja, jotka kummitellessaan yrittävät korjata eläessään tapahtuneen vääryyden. Vaikka Kunnaksen kuvituksien kummitukset ovatkin lapsille sopivia muumimaisia lakanaan pukeutuneita otuksia, on Kunnas kuitenkin maininnut, että aaveiden ulkonäkö vaihtelee suuresti, ja ihmisen ja luurangon näköisiä kummituksiakin löytyy. Niiden on todettu pysyttelevän useimmiten omissa suosikkipaikoissaan, eli muinaisten uskomusten mukaan palaavan takaisin kotiinsa kuolemankin jälkeen.

KUVA 5. Kummitusperhe. Teoksessa *Yötarinoita*.

Myös *Majatalon väki ja kaappikellon kummitukset* -kirja käsittelee nimensä mukaisesti vanhassa kaappikellossa asustelevia pieniä, nenäliinan kokoisia ja pitsihelmaisia kummituksia. Näillä Kunnaksen kummituksilla ei kuitenkaan ole mitään juuria mytologisiin kummituksiin, vaan ne ovat vain lastenkirjaan sopivia satukummituksia. Ne nukkuvat jatkuvasti ja heräävät vain kaappikellon kahdenteentoista lyöntiin, ja alkavat silloin etsiä keinoja pysäyttää kellon ääni ja jatkaa uniaan. Lukija ei saa kuvaa, että nämä kummitukset olisivat minkäänlaista vainajaväkeä ja koskaan edes olleet elossa, vaan että ne ovat aina olleet pieniä kaappikellossa asuvia kummituksia.

Yötarinoita on vuonna 2010 ilmestynyt yhteisnide, joka sisältää Mauri Kunnaksen aiemmat kirjat *Yökirja* ja *Hui kauhistus!* Yökirjan osuus niteestä on täynnä pieniä tarinanpätkiä yöllä tapahtuvista asioista ja asukkaiden yöllisistä touhuista. Myös kummitukset on otettu mukaan, ja kokonainen aukeama on varattu jo tutuksi tulleille Kunnaksen kummituksille ja kummitustalolle. Myös tonttu, noita ja vampyyri esiintyvät aukeamalla, joten eri uskomusten törmäys on Yötarinoissa läsnä samalla tavalla kuin Kummallisuuksien käsikirjassa. Yötarinoiden Hui Kauhistus! -osiossa käsitellään kummituksia ja hirvityksiä niiden omasta näkökulmasta. Pippendorfin kummitusperhe herää illansuussa, toivottaa toisilleen hyvää huomenta ja siirtyy syömään hilloa ja puuroa. Kaikki vaihtavat puhtaat lakanat päälleen ja lähtevät kummittelemaan. Äiti-kummituksen huokaillessa parvekkeella ihmiset sanovat levottoman sielun etsivän kadonnutta nuoruuttaan, ja kummitusta tämä vain nauhattaa. Lissun pestessä tiskejä kaivolla ihmiset huudahtelevat ”Katsokaa! Kaivolla on kaunis aave-neito. Se suree siellä sulhoaan.” Ja samalla tavoin kummitusperhe kalistelee kahleita, soittaa vanhan kirkon kelloja ja vinguttaa ullakolla viulua, ja kummittelee kaikin tavoin. Kirjan kummitukset ovat hyväntahtoisia, hassuja ja hauskannäköisiä, ja aivan päinvastaisia kuin perinteisissä suomalaisissa uskomuksissa.

Kummitustensa suhteen Kunnas ottaa paljon vapauksia, ja melkeinpä leikittelee muinaisilla ja nykyaikaisilla uskomuksilla ja todistaa ne kummitusten näkökulmasta vääriksi. Näistä kummituksista on vaikea sanoa ovatko ne koskaan edes olleet elossa, vai ovatko ne vain oma kummallinen lajinsa.

KUVA 6. Kummitustalon väki. Teoksessa Yötarinoita.

6 POHDINTA

Mauri Kunnaksen tuotantoa lukiessa tulee selvästi esiin, että Kunnas todella tietää, mistä puhuu ja on tehnyt taustatyönsä huolellisesti. Vaikka esimerkiksi Kunnaksen kummitukset eivät aivan mytologisia kummituksia vastaakaan, on huomattavissa, että ne on tehty täysin tarkoituksella poikkeaviksi, ja viittauksia uskomuksiin kummitusten todellisesta luonteesta löytyy silti sieltä täältä. Poikkeavuudet ja erot eivät siis suinkaan johdu tietämättömyydestä, vaan Kunnaksen valinnoista tehdä toisin. Vaikka hän hakeekin inspiraatiotaan sellaisista klassikoista kuin Seitsemän veljestä ja Kalevala, ei Kunnaksen tavoitteena kuitenkaan ole valistaa lapsia Suomen kulttuurihistoriasta, vaan tuottaa mielenkiintoisia lastenkirjoja ja mahdollisesti myös tuoda suomalaisia klassikoita enemmän suuren yleisön silmiin. Koirien Kalevala onkin loistava tapa kertoa lapsille Kalevalasta, sillä se on helppolukuinen ja esittää silti monet Kalevalan tapahtumat lähes esikuvansa tavoin. Kalevala on jopa aikuisille hankalaa luettavaa, joten Koirien Kalevala sopiikin jokaiselle, joka haluaa tutustua Kalevalaan ensin hieman helpompaa reittiä pitkin.

Kunnaksen Tonttukirjan lukeminen oli itselleni hauska kokemus, sillä huomasin, että minulla ja Kunnaksella on mitä ilmeisimmin ollut samaa iltalukemista. Tonttukirja pohjautuu vahvasti Haavion Suomalaiset kodinhaltijat -kirjaan, jota olen tässäkin tutkielmassa käyttänyt lähdeaineistona. Kaikesta lukemistani Kunnaksen kirjoista juuri Tonttukirja esittääkin tontut ja haltiauskon kaikkein todenperäisimmin. Se on oiva tietokirja ja ikkuna muinaisiin uskomuksiin.

Mytologiaa tutkiessani kaikkien olentojen keskeltä silmiini sattui muinaiset kannibaaliuskomukset koirankuonolaisista. Yhdistin nämä koirankuonoiset pelottavat olennot heti Mauri Kunnaksen koirahahmoihin, vaikka asiaa pohdittuani päätin Kunnaksen mytologia-kiinnostuksen ja koirahahmojen olevan vain sattumaa, sillä lastenkirjojen maailman on tunnetusti täynnä eläin- ja varsinkin koirahahmoja. Tutkielman kirjoja valitessani tulin kuitenkin lukeneeksi Mauri Kunnaksen *Seitsemän koiraveljestä* ja huomasin, että Kunnas oli säilyttänyt Aleksis Kiven alun perin kirjoittaman Simeonin huudahduksen ”*Voi te kalmukit ja koirankuonolaiset!*”. Uskon tietysti edelleenkin tämän ja Mauri Kunnaksen mieltymyksen koirahahmoihin olevan vain sattumaa, mutta en voi olla miettimättä mah- toiko Kunnas ajatella näitä olentoja ensimmäisiä Koiramäki-kirjoja kirjoittaessaan.

Tutkielmaani aloittaessa kuvittelin Kunnaksen mytologiaa koskevien kirjojen määrän paljon suuremmaksi. Kunnaksen lastenkirjoja on ilmestynyt vuosien kuluessa monia kymmeniä, ja loppujen lopuksi vain hyvin harva niistä käsittelee Suomen mytologiaa. Eriaiheisia lastenkirjoja on niin paljon, että mielikuvitusolennot sekoittuvat monien eri kulttuurien mytologisiin olentoihin, eikä näitä ole helppo erotella toisistaan, jos ei ole aikaisempaa kosketuspintaa aiheeseen. On tietysti mahdollista, etten ole edes löytänyt Kunnaksen kaikkia mytologisia viitteitä valittuani tutkielmaani mukaan pääsevät kirjat vain kirjojen nimekkeiden ja kuvausten perusteella. Tutkimukseni lopussa huomasin kuitenkin ajalliset erot kaikkien tutkimieni kirjojen välillä – vaikka Kunnas kirjoittaa paljon ja monesta eri aiheesta, palaa hän aina välillä Suomen mytologiaan ja suomalaisuuteen, ja löytää sieltä aina lisää inspiraatiota ja uutta ammennettavaa kirjoihinsa. Tähän mennessä osansa ovat saaneet jumalat, kummitukset, tontut ja tunnettu vanhempi kirjallisuus, joten toivon mukaan tulevaisuudessa Kunnakselta nähtäisiin vielä hieman tuntemattomampiin mytologisiin olentoihin liittyviä kirjoja.

Tutkielmani on antanut minulle hyvän pohjan sekä inspiraatiota produktioni jatkamiseen ja eteenpäinviemiseen. Vaikka toteutinkin produktioni ja tutkielmani väärässä järjestyksessä, yllätyin positiivisesti siitä, ettei produktioni sisällä virheellistä informaatiota taustatutkimuksen vähyydestä huolimatta. Tutkielma kuitenkin syvensi tietämystäni huomattavasti, ja vahvisti ajatusta siitä, että Suomen mytologiassa on vielä paljon ammennettavaa. Aion hyödyntää saavuttamaani mytologista tietämystä omissa projekteissani jatkossakin, ja toivon että matkan varrella ympäriinsä pudotteleman informaatio innostaisi myös muita tekijöitä ja tutkijoita aiheen pariin.

LÄHTEET

Agricola, M. 1997. Hämmäläisten ja karjalaisten jumalat. Viitattu 30.3.2016. <<http://materiaalit.internetix.fi/fi/opintojaksot/1filosofiapsykologia/kansanusko/jumalat>>.

Cotterell, A. 1996. Maailman myytit ja tarut. Porvoo: WSOY.

Ganander, K. 1995. Mythologia Fennica. Tampere: Tampereen Tekstifilmi Ky.

Haavio, M. 1942. Suomalaiset kodinhaltiat. Porvoo: WSOY.

Haavio, M. 1967. Suomalainen mytologia. Porvoo: WSOY.

Harva, U. 1948. Suomalaisten muinaisusko. Porvoo: WSOY.

Huurre, M. 2000. 9000 vuotta Suomen esihistoriaa. Helsinki: Otava.

Hyry, K. Pentikäinen A. Pentikäinen J. 1995. Lumen ja valon kansa: Suomalainen kansanusko. Porvoo: WSOY.

Itkonen, E. 1992. Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja A-K. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kivilaakso, S. 2010. Suomalaisen sadun varhaisia kehityslinjoja. Teoksessa Suomalainen satu 1 (toim. Kaarina, K.), 9–20. Helsinki: BTJ Finland Oy.

Kemppinen, I. 1960. Suomalainen mytologia. Helsinki: Kirja-Mono Oy.

Kunnas, M. Mauri Kunnaksen kotisivut. Viitattu 14.4.2016. <<http://maurikunnas.net/>>.

Leppälahti, M. 2012. Vahvaa väkeä. Finn Lectura.

Pentikäinen, J. 2005. Karhun kova kohtalo: jumalaisesta pyhyydestä pakanuuden perikuvaksi. Teoksessa Suomalaisten symbolit (toim. Halonen, T. & Aro, L.), 54-58. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Pulkinen, R. 2014. Suomalainen Kansanusko. Helsinki: Gaudeamus Oy.

Vahtola, J. 2003. Suomen historia: Jääkaudesta Euroopan Unioniin. Helsinki: Otava.

KUVALÄHTEET

KUVA 2. Kansallisgalleria. Viitattu 15.4.2016. <<http://kokoelmat.fng.fi/app?si=A%20I%20640>>.

